Méretlánc átrendezés a gyakorlatban

(Készítette: Andó Mátyás, a számonkérés az előadás és a gyakorlat anyagára is kiterjed.)

1. CNC gépen történő megmunkálás esetén

A CNC szerszámgépek működéséből adódóan az alkatrészek programozását egy adott koordinátarendszerben végezzük. Ez azt jelenti, hogy például esztergálásnál a munkadarab egyik végén van a koordinátarendszer nullpontja. A megrendelő által küldött rajzokon, azonban nem mindig ehhez a felülethez veszik fel a méreteket. Ha átrendezzük a mérethálót, akkor könnyebb a programozás, a gyártás és az ellenőrzés is.

1. példa: Esztergált darab méretháló átrendezése
Eredeti rajz:

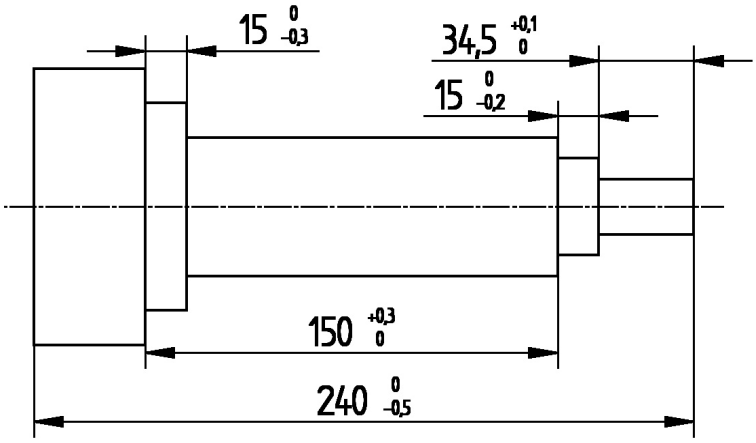

Az új könnyebb gyárthatóságot segítő rajz elvi felépítése

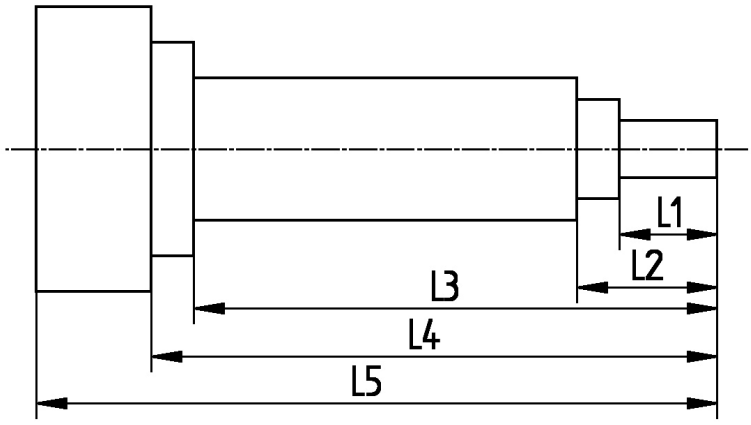

a, Rajzról leolvasható méretek: $L1 = 34{,}5^{+0,1}_{-0}$; $L5 = 240^{+0}_{-0,5}$.

b, L2 meghatározásánál felhasználható az L1- és a $15^{+0}_{-0,2}$ méret. A gyártás folyamán alapvető cél, hogy a rajzon megadott $15^{+0}_{-0,2}$ méret adódjon ki. Tehát:

Kiadandó méret: $15^{+0}_{-0,2}$

Növelő tag: L2
Csökkentő tag: L1

$15 = L2_{max} - L1_{min} \rightarrow L2_{max} = 15 + L1_{min} = 15 + 34{,}5 = 49{,}5$

$14{,}8 = L2_{min} - L1_{max} \rightarrow L2_{min} = 14{,}8 + L1_{max} = 14{,}8 + 34{,}6 = 49{,}4$

Megoldás: $L2 = 49{,}5^{+0}_{-0{,}1} = 49{,}45 \pm 0{,}05$

c, L4 meghatározása (2 tag) egyszerűbb, mint az L3 meghatározása (3 tag). L4 meghatározásnál felhasználható az L2- és a $150^{+0{,}3}_{-0}$ méret. A gyártás során a $150^{+0{,}3}_{-0}$-es méret kiadódása a cél.

Kiadandó méret: $150^{+0{,}3}_{-0}$

Növelő tag: L4

Csökkentő tag: L2

$150{,}3 = L4_{max} - L2_{min} \rightarrow L4_{max} = 150{,}3 + L2_{min} = 150{,}3 + 49{,}4 = 199{,}7$

$150 = L4_{min} - L2_{max} \rightarrow L4_{min} = 150 + L2_{max} = 150 + 49{,}5 = 199{,}5$

Megoldás: $L4 = 199{,}5^{+0{,}2}_{-0} = 199{,}6 \pm 0{,}1$

d, L3 meghatározása most már meghatározható 2 tagból: L4-ből és $15^{+0}_{-0{,}3}$-ból.

Kiadandó méret: $15^{+0}_{-0{,}3}$

Növelő tag: L4

Csökkentő tag: L3

$15 = L4_{max} - L3_{min} \rightarrow L3_{min} = L4_{max} - 15 = 199{,}7 - 15 = 184{,}7$

$14{,}7 = L4_{min} - L3_{max} \rightarrow L3_{max} = L4_{min} - 14{,}7 = 199{,}5 - 14{,}7 = 184{,}8$

Megoldás: $L3 = 184{,}5^{+0{,}3}_{+0{,}2} = 184{,}75 \pm 0{,}05$

e, Az új rajz szimmetrikus tűrésmezőkkel, mely könnyebb programozást, gyártást és ellenőrzést tesz lehetővé.

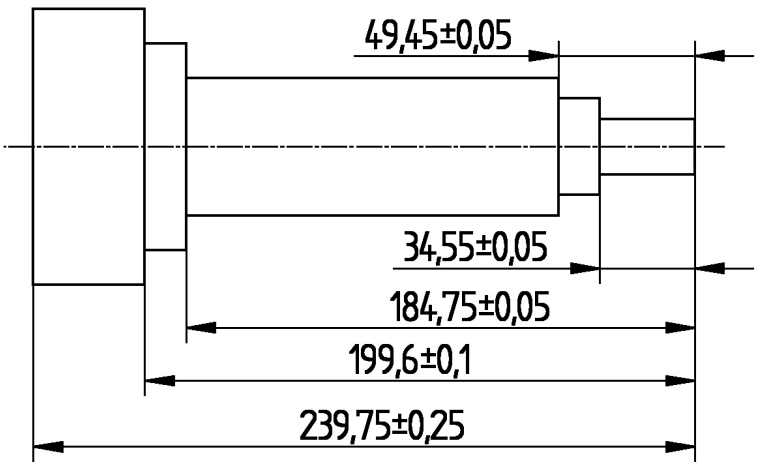

2. Ellenőrzési (méréstechnikai) okok miatti méretlánc átrendezés

Az alkatrészek többségét általában nem tudják az első műveletben készre munkálni. Előfordulhat, hogy a bázisok helyes megválasztása esetén is vannak az egyes műveletekben olyan méretmegadások, melyek nem ellenőrizhetőek (mérhetőek) könnyen. Az egyes műveleteket érdemes tehát méretlánc átrendezéssel is előkészíteni, hogy a gépkezelők könnyebben ellenőrizhessék a munkájukat. Mérlegelni kell azonban, hogy milyen darabszám felett érdemes a méretlánc átrendezésével foglalkozni.

2. példa: A következő darab egy felfogásban készül el CNC esztergagépen. Az eredeti méretezés egy felületről indul ki, ami programozás szempontjából előnyős. A gyártás során, azonban $2{,}1^{0}_{-0{,}1}$ -es méretet nem lehet tolómérővel ellenőrizni. Meg kell határozni az A méretet, hogy a gyártásközi ellenőrzés lehetséges legyen.

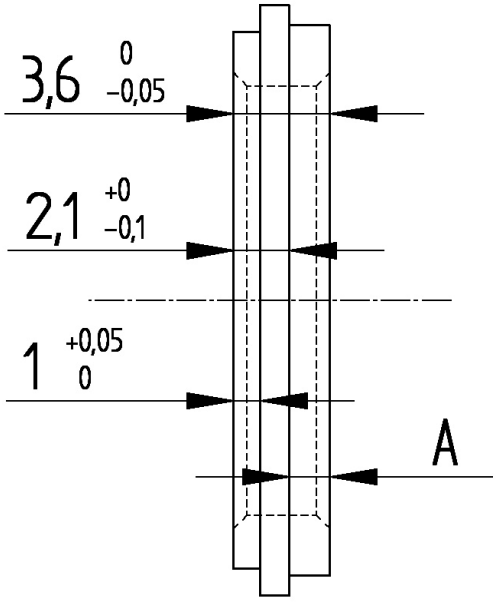

Kiadandó méret: $2{,}1^{0}_{-0{,}1}$

Növelő tag: $3{,}6^{0}_{-0{,}05}$

Csökkentő tag: A

$2{,}1 = 3{,}6 - A_{\min} \rightarrow A_{\min} = 3{,}6 - 2{,}1 = 1{,}5$

$2 = 3{,}55 - A_{\max} \rightarrow A_{\max} = 3{,}55 - 2 = 1{,}55$

$A = 1{,}5^{+0{,}05}_{0}$

3. példa: Vállal rendelkező alkatrész gyártása

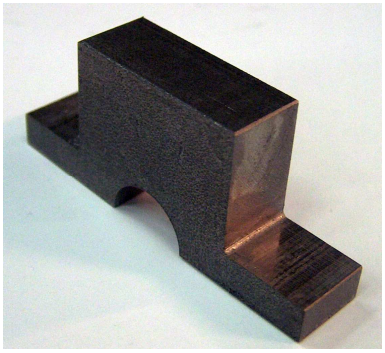

1. ábra. Alkatrész állapota a művelet előtt.

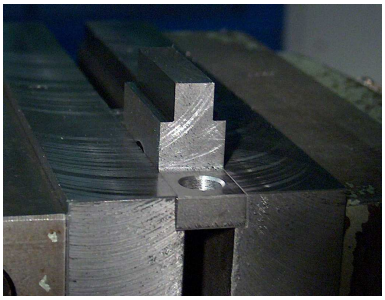

2. ábra. Alkatrész a művelet után

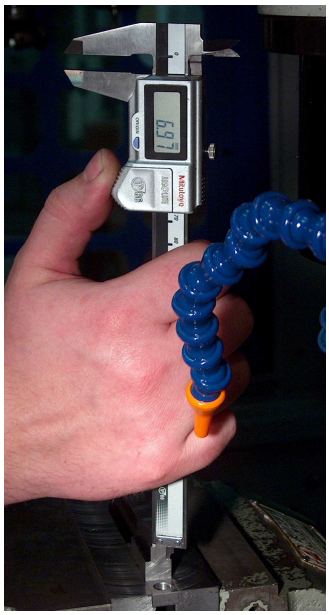

3. ábra. Megmunkálás közbeni ellenőrzés

Az előgyártmány teljes magassága a műveletben nem változik, mert az az előző felfogásban készült el. A művelet során két váll alakul ki.

Kiadandó méret: $15 \pm 0{,}1$
Növelő tag: $22 \pm 0{,}05$
Csökkentő tag: A
$15{,}1 = 22{,}05 - A_{min} \rightarrow A_{min} = 22{,}05 - 15{,}1 = 6{,}95$
$14{,}9 = 21{,}95 - A_{max} \rightarrow A_{max} = 21{,}95 - 14{,}9 = 7{,}05$
$A = 7 \pm 0{,}05$

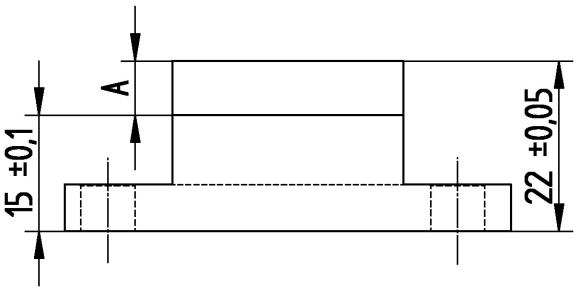

4. példa: Esztergált munkadarab második felfogásában elkészült felületének ellenőrzése

4. ábra. Esztergált darab méretének ellenőrzése

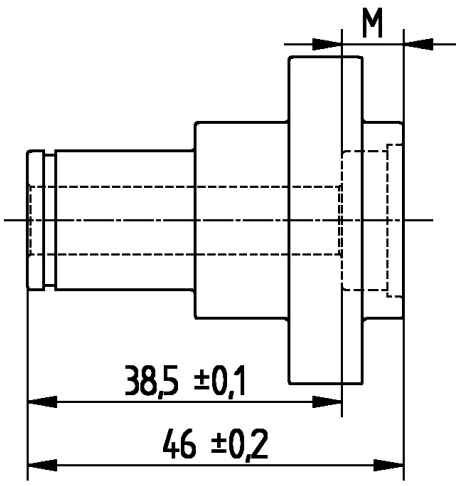

5. ábra. Darab jellemző méretei

Az első műveletben elkészül a darab végleges hossza (leszúrással). A második művelet során kialakul a furat süllyesztése, a könnyebb ellenőrizhetőség miatt szükséges az M méret meghatározása. Ebben az esetben is a rajzon megadott eredeti méretnek kell kiadódnia.
Kiadandó méret: $38{,}5 \pm 0{,}1$
Növelő tag: $46 \pm 0{,}2$
Csökkentő tag: M
$38{,}6 = 46{,}2 - M_{min} \rightarrow M_{min} = 46{,}2 - 38{,}6 = 7{,}6$
$38{,}4 = 45{,}8 - M_{max} \rightarrow M_{max} = 45{,}8 - 38{,}4 = 7{,}4$
Azonban: $M_{min} = 7{,}6 \rangle 7{,}4 = M_{max}$, ez tipikus jele a technológiai szigorítás szükségességének.

A technológiai szigorítás mértékének meghatározása:
A kiadandó méret tűrésmezejének nagyobbnak kell lenni, mint a másik két (vagy több) méret tűrésmezejének (megfelelő) összegénél. Csak ebben az esetben biztosítható, hogy a két méret elkészülte után a kiadandó méret az eredetileg megadott tűrésmezőbe essen. Most a kiadandó méret tűrésmezeje 0,2 mm, ezt a mezőt oszthatjuk szét a másik két méret között. Legyen a teljes hossz $46 \pm 0{,}05$ ez 0,1 mm tűrésmező nagyság (ekkor az M méretre még 0,1 mm tűrésmező nagyság juthat).

Ellenőrzés méretlánc átrendezéssel:
Kiadandó méret: $38{,}5 \pm 0{,}1$
Növelő tag: $46 \pm 0{,}05$ (szigorított tűrés)
Csökkentő tag: M

$$38{,}6 = 46{,}05 - M_{\min} \rightarrow M_{\min} = 46{,}05 - 38{,}6 = 7{,}45$$

$$38{,}4 = 45{,}95 - M_{\max} \rightarrow M_{\max} = 45{,}95 - 38{,}4 = 7{,}55$$

Megoldás: $7{,}5 \pm 0{,}05$, azaz a tűrésmező nagysága 0,1 mm.
[Érvényesült, hogy a méretlánc tagok tűrésmező nagyságaiknak összege megegyezik a kiadandó méret tűrésmezejének nagyságával (0,1+0,1=0,2).]

5. példa: Kisméretű szegecs sorozatgyártása

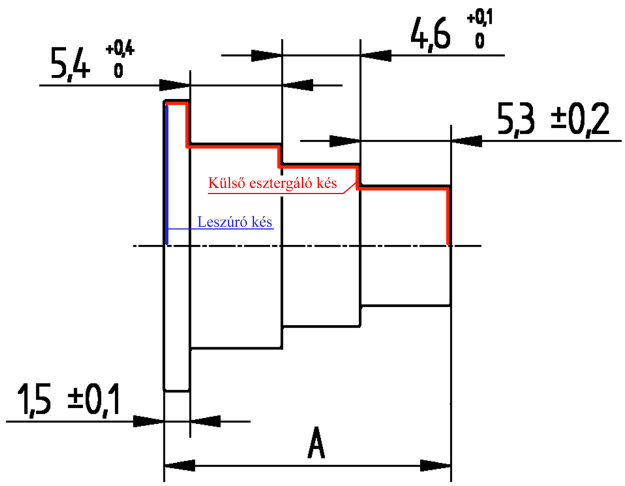

A munkadarab egy felfogásban készül el, a folyamat a következő: A rúdadagoló kitolja az anyagot, majd a pirossal jelölt felületeket egy esztergakés, a kékkel jelölt felületet pedig egy leszúrókés alakítja ki. Gyártás során felmerül a kérdés, hogy hogyan ellenőrizhető a darab (egyszerűen, gyorsan)?

Az átmérők ellenőrzéséhez elég egy átmérőz mérni, hiszen a többi átmérőt is ugyanaz a kés alakítja ki, vagyis minden átmérő ugyanazzal a hibával készül el (a szerszám kopásától függően).
A vállak mérésénél az a probléma, hogy nincsen elég nagy felület (kis lépcsők és a rajtuk lévő rádiuszok miatt) ahhoz, hogy a mélységmérőt megfelelően használhassuk.

A teljes hossz könnyen mérhető, ezért határozzuk meg az „A” méretet. Az „A” méretnél hibaként jelentkezhet, hogy a rúdadagoló nem eléggé tolja ki a rúdanyagot (5,3±0,2), vagy a két kés egymáshoz viszonyított helyzete megváltozik (1,5±0,1). A középső két váll ($5{,}4_0^{+0{,}4}$ és $4{,}6_0^{+0{,}1}$) gyakorlatilag hiba nélkül készül el, hiszen a kapcsolódó felületeket ugyanaz a kés alakítja ki (kopott szerszám esetén is 0,01 mm alatti hibák valószínűek).

a, Hagyományos méretlánc átrendezés:
Kiadandó méret: $1{,}5 \pm 0{,}1$ (két hibalehetőség közül ennek szigorúbb a tűrése)
Növelő tag: A
Csökkentő tagok: $5{,}4_0^{+0{,}4}$, $4{,}6_0^{+0{,}1}$, $5{,}3 \pm 0{,}2$

$$1{,}6 = A_{\max} - [(5{,}4 - 0) + (4{,}6 - 0) + (5{,}3 - 0{,}2)] \rightarrow$$

$$\rightarrow A_{\max} = 1{,}6 + (5{,}4 - 0) + (4{,}6 - 0) + (5{,}3 - 0{,}2) = 16{,}7$$

$$1{,}4 = A_{\min} - [(5{,}4 + 0{,}4) + (4{,}6 + 0{,}1) + (5{,}3 + 0{,}2)] \rightarrow$$

$$\rightarrow A_{\min} = 1{,}4 + (5{,}4 + 0{,}4) + (4{,}6 + 0{,}1) + (5{,}3 + 0{,}2) = 17{,}4$$

$A_{\min} \rangle A_{\max}$, vagyis tűrésmezőt kell szigorítani. Ekkor a következő kérdés merül fel: mely tőrések szigoríthatóak úgy, hogy ne okozzon gyártásbeli nehézségét. Megoldás: b.

b, Méretlánc átrendezés, középső vállak hiba nélküli elkészítése esetén:
Kiadandó méret: $1{,}5 \pm 0{,}1$ (két hibalehetőség közül ennek szigorúbb a tűrése)
Növelő tag: A
Csökkentő tagok: 5,6±0, 4,65±0, $5{,}3 \pm 0{,}2$ (középső két lépcső gyakorlatilag hiba nélkül készíthető el)

$$1{,}6 = A_{max} - [(5{,}6 - 0) + (4{,}65 - 0) + (5{,}3 - 0{,}2)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{max} = 1{,}6 + (5{,}6 - 0) + (4{,}65 - 0) + (5{,}3 - 0{,}2) = 16{,}95$$
$$1{,}4 = A_{min} - [(5{,}6 + 0) + (4{,}65 + 0) + (5{,}3 + 0{,}2)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{min} = 1{,}4 + (5{,}6 + 0) + (4{,}65 + 0) + (5{,}3 + 0{,}2) = 17{,}15$$

$A_{min} \rangle A_{max}$, vagyis még jobban szigorítani kell a tűréseket. Már csak a $5{,}3 \pm 0{,}2$ méretet lehet szigorítani, mivel tudjuk, hogy a kiadandó méret tűrésmezeje 0,2 mm nagyságú, ezt a nagyságot két egyenlő részre osztjuk, így az 5,3-mas névleges méret tűrésmezeje ±0,05 mm.
Ellenőrzés:
Kiadandó méret: $1{,}5 \pm 0{,}1$ (két hibalehetőség közül ennek szigorúbb a tűrése)
Növelő tag: A
Csökkentő tagok: 5,6±0, 4,65±0, $5{,}3 \pm 0{,}05$ (középső két lépcső gyakorlatilag hiba nélkül készíthető el)

$$1{,}6 = A_{max} - [(5{,}6 - 0) + (4{,}65 - 0) + (5{,}3 - 0{,}05)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{max} = 1{,}6 + (5{,}6 - 0) + (4{,}65 - 0) + (5{,}3 - 0{,}05) = 17{,}1$$
$$1{,}4 = A_{min} - [(5{,}6 + 0) + (4{,}65 + 0) + (5{,}3 + 0{,}05)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{min} = 1{,}4 + (5{,}6 + 0) + (4{,}65 + 0) + (5{,}3 + 0{,}05) = 17$$

$A = 17{,}05 \pm 0{,}05$
Ellenőrzéskor tehát mérni kell a teljes hosszt és az első 5,3-as vállat. Mindkettőt ±0,05 százados pontossággal kell legyártani és ellenőrizni ahhoz, hogy biztosak legyünk abban, hogy az alkatrész nem selejtes.

c, Hagyományos méretlánc átrendezés:
Kiadandó méret: $5{,}3 \pm 0{,}2$ (két hibalehetőség közül ennek nagyobb a tűrésmezeje)
Növelő tag: A
Csökkentő tagok: $5{,}4_0^{+0{,}4}$, $4{,}6_0^{+0{,}1}$, $1{,}5 \pm 0{,}1$

$$5{,}5 = A_{max} - [(5{,}4 - 0) + (4{,}6 - 0) + (1{,}5 - 0{,}1)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{max} = 5{,}5 + (5{,}4 - 0) + (4{,}6 - 0) + (1{,}5 - 0{,}1) = 16{,}9$$
$$5{,}1 = A_{min} - [(5{,}4 + 0{,}4) + (4{,}6 + 0{,}1) + (1{,}5 + 0{,}1)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{min} = 5{,}1 + (5{,}4 + 0{,}4) + (4{,}6 + 0{,}1) + (1{,}5 + 0{,}1) = 17{,}2$$

$A_{min} \rangle A_{max}$, vagyis tűrésmezőt kell szigorítani. Megoldás: d.

d, Méretlánc átrendezés, középső vállak hiba nélküli elkészítése esetén:
Kiadandó méret: $5{,}3 \pm 0{,}2$ (két hibalehetőség közül ennek nagyobb a tűrésmezeje)
Növelő tag: A
Csökkentő tagok: 5,6±0, 4,65±0, $1{,}5 \pm 0{,}1$ (középső két lépcső gyakorlatilag hiba nélkül készíthető el)

$$5{,}5 = A_{max} - [(5{,}6 - 0) + (4{,}65 - 0) + (1{,}5 - 0{,}1)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{max} = 5{,}5 + (5{,}6 - 0) + (4{,}65 - 0) + (1{,}5 - 0{,}1) = 17{,}15$$

$$5{,}1 = A_{min} - [(5{,}6 + 0) + (4{,}65 + 0) + (1{,}5 + 0{,}1)] \rightarrow$$
$$\rightarrow A_{min} = 5{,}1 + (5{,}6 + 0) + (4{,}65 + 0) + (1{,}5 + 0{,}1) = 16{,}95$$
$$A = 17{,}05 \pm 0{,}1$$

Ebben az esetben ellenőrizni kell a teljes hosszt és a 1,5-ös vállat. Mindkettőt ±0,1 tizedes pontossággal kell legyártani és ellenőrizni ahhoz, hogy biztosak legyünk abban, hogy az alkatrész nem selejtes.

Feladat összefoglalása:
Valós gyártási folyamat során a minél gyorsabb ellenőrzés alapvető fontosságú. A megfelelő gyártáselőkészítés nem csak a megmunkáló program megírásából, hanem a mérési feladatok meghatározásából is áll. A előkészítés során mérlegelnünk kell, hogy melyik méreteket szükséges és melyikeket tudjuk mérni. Ha a két csoport nem azonos, akkor át kell számítani a méretláncot. A b és d részben láthattuk, hogy attól függően, hogy a teljes hossz mellett még melyik méretet tudjuk ellenőrizni, attól függően a tűrésmezők nagysága is változhat, ami közvetlen hatással van a gyártási költségekre.

3. Selejté minősítés

Ha a méretlánc átrendezés tűrésmező szigorítással járt és a szigorított mérteknek nem felel meg a gyártmány, akkor nem biztos, hogy az alkatrész selejtes. Ha a 4. példában a munkadarabot más méréstechnikával ellenőrzünk (pl. mérőgéppel), akkor mérhető az eredeti méret (38,5) és ekkor az eredeti tűrésmező vonatkozik rá (illetve a többi méretre is). Ne felejtsük el, hogy ezekben az esetekben, azért számoltuk át a méreteket, hogy egyszerűbben, olcsóbban tudjuk ellenőrizni a darabokat. Általában érdemes ezért az olcsóbb méréstechnikával kiszűrni a selejt gyanús alkatrészeket. Majd ezek után mérlegelni, hogy érdemes-e drágább módszerekkel tovább ellenőrizni a kiszűrt darabokat, vagy gazdaságosabb az összest selejtnek minősíteni.

6. ábra. Méretellenőrzés

A 5. példa esetében szintén van lehetőség a hosszmérés után a darabot esetlegesen még jónak minősíteni más méréstechnikával. Az 5,3-as méret ellenőrzésekor megállapítjuk a méret hibáját (6. ábra). Ha az 5,3-as méret benne van az eredeti tűrésmezőbe és feltételezzük, hogy a középső két váll hiba nélkül készül el akkor a következő méreteket ellenőrizhetjük: 1. 1,5 mm-es vállat az eredeti ±0,1 tűrésmezővel, 2. a teljes hosszt szintén ±0,1 tűrésmezővel.

Ha a méretlánc átrendezés nem járt szigorítással (2. példa) és az átrendezet új mérettel selejtesnek minősítetjük a darabot, akkor az eredeti méret mérése esetén sem fogjuk tudni jónak minősíteni azt.

Budapest, 2010.01.02.

Készítette: Andó Mátyás